ТВОРЧИЙ ІСПИТ НА ЄВРОПЕЙСЬКУ ІДЕНТИЧНІСТЬ: УКРАЇНСЬКА ПОЕЗІЯ У СЛОВАЦЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ*

Українська та словацька літератури збагатились новою книгою – словацьким перекладом сучасної української поезії. До збірки увійшли вірші 12 українських авторів Карпатського регіону, які своїм талантом, самобутністю дійсно є обличчям української поезії 1980-2000-х років. Під однією палітуркою зібрана велика частина сучасної живої поезії митців переважно середнього покоління. Ніякої хрестоматійності або академічної заяложеності тут немає.

Нова книга із символічною назвою «Дванадцять» є двомовною: український вірш та його словацький переклад подані синхронно, на суміжних сторінках. Цей продуманий елегантний видавничий проект «вулиці з двостороннім рухом» зробив книгу цікавою і українському читачеві, і словацькому.

Презентаційна сторінка, яка відкриває добірку віршів кожного поета, подає короткі відомості про нього також двома мовами – українською та словацькою. Двомовно представлені переднє слово перекладача В. Юричкової та зміст книги. Але дзеркальність на цьому не вичерпується. Є ще те, що скріплює обидва дзеркала цієї книги – Карпати. Вони поєднують українців та словаків територіально, природньо, екзистенційно.

Переклади словацькою мовою здійснила науковець, перекладач, кандидат мистецтвознавства, старший викладач кафедри україністики філософського факультету Пряшівського університету Валерія Юричкова. Це не перша її перекладацька праця: у 2009 р. вона представила словацькою твори Д. Кешелі, О. Забужко, Є. Кононенко, Т. Ліхтей для братиславського часопису «Ревю світової літератури» (2009, №1), згодом побачили світ її переклади поезії Зореслава (серія «Між Карпатами і Татрами»), віршів Ярослави Павличко (2010). Обидві книги, як і збірку «Дванадцять», видав ужгородський поліграфцентр «Ліра».

Змістовна та натхненна передмова В. Юричкової свідчить про професійний підхід до справи перекладу, про знання таїн цього непростого ремесла. Крок за кроком робить свої відкриття митець слова, але за ним іде перекладач, який стикається з тими ж труднощами – мовними і літературними. На відміну від письменника, перекладач стоїть на пограниччі літератур, думає про обидві, але у нього вже буде свій читач, про якого він дбає найбільше.

Перекладач – це не просто знавець мови, а, як сказав С. Пролєєв, президент українського філософського фонду, видавець «Альтерпрес» – це інтерсуб'єктивна особистість, яка володіє гуманітарним рівнем сучасної культури.

В. Юричкова чудово володіє українською мовою, але вона, як показує нова збірка, досконало знає і поетику віршування. Не можна сказати, що збірка перекладів української поезії є вельми різножанровою, але сюди включені сонети П. Мідянки, «Альби» – «ранкові пісні» В. Герасим'юка, його ж заклинання, ліро-епічні балади Ю. Андруховича, елегії Р. Кудлика та Д. Креміня, інвектива громадянського звучання В. Кухти, «ода вину» Р. Кудлика, «похвали» (тесовій лаві, коноплям) та епістолярії С. Майданської. Перекладачка ретельно дотримується авторських жанрів – формою, змістом, сюжетно-композиційним перебігом, засобами художнього увиразнення.

Серед наведеного переліку незвичною складною поетикою вирізняються дві альби В. Герасим'юка, які поєднують естетику куртуазного середньовічного вірша із християнською поетикою. Мелодика провансальської ранкової пісні – альби – точно передана В. Юричковою. Вона оспівує драматизм таємного побачення і розлучення, кохання і смерті. Рядок плине стрімко, легко, граційно, невимушено, задля чого перекладачка талановито відступає від дослівного перекладу.

Я тут не в засідці, не на посту,
Я тебе жду, моя пташко.
Ти прилітай на черешню ту,
якою святили паску.

Neprišiel som tu na postriežku,
čakám tu teba, moje vtáča,
Prilietaj ku mne na čerešňu,
jej halúzkou sa pascha zmáča.

* Дванадцять: Українська поезія авторів Карпатського регіону у словацькому перекладі В. Юричкової / упор. В. Кухта; передм. В. Юричкова; координатор проекту Т. Ліхтей. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. – 260 с. – (Серія «Між Карпатами і Татрами»)

Не можна не помітити, що В. Юричкова дотримується, згідно з оригіналом В. Герасим'юка, діалогічної форми, яка притаманна альбі, та обов'язкового у даному випадку чергування жіночої та чоловічої рими.

Загалом перекладачка виявляє ту увагу до авторських текстів, яку можна назвати скрупульозною. Наприклад, розмір древнього пентаметру зустрічаємо у вірші Ю. Андруховича «Юрцьо Дрогобич на прізвисько теж Котермак», словацький переклад ідеально вирішує і цю непросту проблему, відтворюючи ліро-епічну поезію про відомого українця теж пентаметром. Стилізована архаїка витримана не тільки в стопі рядка, але і в десятирядковій строфі – децимі, рідко вживаній сьогодні в поезії.

Історична постать – Юрій Котермак, герой вірша Андруховича, – полікультурна особа, яка волею долі існує на перетині кордонів, культур, а врешті решт він, присвятивши себе Богу, існує між небом і землею. Котермак-Дрогобич інтуїтивно чує світ, навіть передбачає історичні події. Але це не рятує від самотності, пустоти та туги за рідним краєм. Не передаючи дослівно саме це, кульмінаційне завершення строфи, В. Юричкова дуже точно передає його глибинний зміст.

Все, що ти видиш, – хіба що качан,
дірка від бублика, слід чумацької валки,
що споконвіку мандрує в нікуди
з пахучих вогнем україн.

Všetko,čo vidiš, – je zrejme kus hlúbu,
diera z praclika, či stopa karavány,
ktorá sa túla vekmi, hľadá dúhu
z voňaviým ohňom ukrajin.

Тут «качан» перекладено як kus hlubu, а не hlávka, адже саме у першому випадку вираз має значення «дурень, йолоп, бовдур, бевзь», що передає марноту шукань героя. «Мандрує в нікуди» також передано не дослівно, а через фразеологізм hľada duhu (дослівно: шукає веселку), який теж підкреслює національну безпорадність земляків-українців та відчай патріота із Болон'ї.

В. Юричкова настільки добре відчуває зміст вірша, що іноді заміни в перекладі поліпшують оригінал. Вірш Ю. Андруховича «Коломийський полк» написано від імені полкового солдата чи молодшого офіцера, з використанням розмовної мови («обскубані когути», «фана рвана як халява»). Очевидно, саме тому перекладачка трохи спростила деякі метафори-звукописи, від чого вірш виграв.

«На ковчегах бальконів гризуться гризетки» – замінено на «v útrobách balkónov koketne prú sa dievčiny» (с.29), «острови плинуть річкою вальсуй версале» – перекладено «ostrohy plavaju po rieke tancuj ladne» (с.29). Головне – у перекладі не загубився провідний зміст вірша – сум простих карпатських вояків, які дійшли до Парижу, за рідними краями та Коломиєю-писанкою.

Вірш Ю. Андруховича «Музей старожитностей» – дещо інший, це музика у поезії (с.30 – 31). Це ритм менуету, відчувається стилізація під середньовіччя, певна театралізована гра молодих закоханих відвідувачів музею. Тому відступи від змісту і ритму тут не бажані, на ритмі тримається вірш. Заміну римованого звукопису «туга – фуга» на «smútok – metelica» тут не можна вважати вдалою.

На годиннику з гербами,
як завжди, година друга,
і крадеться вслід за нами
може, туга, може, фуга…

Hodiny s erbmi – a na nych dve!
ručičky vôbec nepohli sa,
vkráda sa s nami potajme
smútok, či možno metelica..

Іноді є помилки із перекладом українських фразеологізмів. Вираз «Людство п'є не на жарт» («Похвала вину» Р. Кудлика) перекладене «ludstvo nepije zo žartu» (с.129). Українське «не на жарт» означає тут «без обмежень, багато», словацьке «zo žartu» означає «жартома». У цьому ж вірші ім'я Йона Лівіану перекладене як Libanonský Jonáš, що молдаванина перетворює на ліванця. У вірші герой названий саме молдаванином.

Таких випадків на всю книгу можна налічити всього кілька, і вони не можуть применшити титанічну копітку працю, здійснену перекладачкою.

Оскільки мова йшла вище про поезію Р. Кудлика, потрібно відзначити особливості поетики цікавого вірша «Похвала вину». Прекрасно передається піднесений пафос звеличування, захоплення, присвячений виноградному сонячному напоєві – вину. Вірш написаний в анакреонтичному стилі, перегукується із античною поезією. Перекладачка зберегла ці особливості, задовольнивши естетичну насолоду словацьких шанувальників вина і анакреонтики.

Не можна оминути увагою складну баладу Ю. Андруховича «Танго «Біла троянда», вона перекладена майже по українському тексту (с.40). Стрімкий потік верлібру, зміни ритму, уведення рефрену із слів забутого танго, «аргентинська» пристрасть почуттів – все передає атмосферу засніженого міста, по якому «снується танго безпритульне». Ритм, змістовий поділ рядків верлібру, – все залишено, і це вдало.

Шанобливо перекладено «Заклинання» В. Герасим'юка (с.70 – 71). Йдеться насамперед про збереження карпатської фольклорної стихії, яка пронизує вірш. У вірші динамічний ритм, він нагадує кружляння у трансі, поступова демонізація змісту набирає сили у повторах-ампліфікаціях («любов не спить, не спить любов», «стежки .. напружено тремтять», «тремтить зоря», «тремтить, як стежка в лісі, птах у сновидінні») і градаціях («ні сліз, ні совісти, ні сили», «як Бог, як смерть, як ліс»). Нескладний шестистопний ямб обтяжений пірихіями і спондеями. Переклад такого вигадливого вірша був непростим завданням, але справилась із ним В. Юричкова блискуче.

Складно було з перекладами віршів Тараса Григорчука. Вірші його найчастіше метафізичні за змістом. У них поєднується християнська та язичницька символіка, наприклад, жанри псалму – і за-

клинання. Таким є вірш «Обрядові хліби», міфологією насичені «Пісня форелі», «Я лежу під горою», «Смертні в музиці». Перекладач майстерно підкорює говірний вірш і паузники Т. Григорчука.

Вірші Д. Креміня соціально загострені, в них увійшло багато особистих біографічних вражень. Вони відзначаються різноманітністю ритміки, їхня емоційна палітра не тільки ностальгійна чи меланхолійна. В поезії Д. Креміня присутня сатира, викриття авторитарної ідеології, протест проти соціалістичної системи та її утисків. Для іноземного читача поезії Д. Креміня потребують пояснень: вірші «Ватерлоо» (що таке Середнє, Австерліц, Ваграм), «Лісова елегія» (що таке Аджимушкай), «В так звані застійні часи» (п'ятиждизірковий генсек). Пояснень словацькому читачеві, очевидно, потребує ужгородський культурологічний контекст віршів Т. Ліхтей (що таке філармонія-синагога, хто такі Панчук, Керита, Микита, що таке Корзо і т.п.). Але це зауваження – до укладачів та редакторів видання. Відсутність коментарів, пояснень – це недолік переважної частини сьогоденних видань в Україні.

Складні за художньою стилістикою вірші В. Кухти. Деякі з них теж вимагають пояснення, адже написані на конкретні події, про які читач може й не здогадуватись.

В. Юричкова вивільняє підтексти поезії В. Кухти, розуміючи, що такі вірші під силу естетично розвиненому читачеві. Метафізичність художнього мислення В. Кухти ускладнює і мову його віршів. Вони у поета позначені вишуканим стилем, іноді навіть перенасиченим метафорами (вірші «Чорні сотає соки», «Поминальне», «Зіткана з небесної позлітки»). У закарпатського поета є яскраві прийоми звукопису («Чорні сотає соки// грізна грози імпреза. // Місяць у ста потоках // миє червоні леза»), перекладач прагне відтворити евфонію авторського тексту («Mesiacu zmyt'z ostrých plôch // červeň v riekach hrozi») (с.148).

У вірші «Черешні вагітної місячний дзвін» «катуни» (солдати) перекладено як «mučitelia», що одразу підказує читачеві драматичну основу подій і налаштовує на той «горизонт очікування», який дійсно закладений письменником. Таку заміну можна вважати цілком вдалою.

На тлі сучасної української поезії, представленої в збірці, глибокою і виразною історіософською міфологічністю володіє поезія І. Малковича. Це вірші «Свічка», «Марко Пекельний», «Літопис», «Перебендя». Міфологічне потрактування історичних подій допомагає висвітлити драматизм і навіть трагізм української історії, її складну і почасти сумну долю. Вірш І. Малковича використовує потік свідомості ліричного героя, асоціативне нанизування подій, такий стиль уникає розділових знаків, синтаксичної дискретності. Але абсолютно правильно чинить перекладач, коли відділяє розділовими знаками синтаксичні одиниці: частини речення, цілі речення, тобто повертає їх на місце. Так легше сприйняти насичений текст іноземним читачам.

Поезії І. Малковича традиційно завершуються неочікуваним змістовим пуантом, який і розкриває сутність твору. Це зрозуміла В. Юричкова і ніде не порушує сюжетно-композиційний авторський задум.

Перекладач прекрасно відчуває давню слов'янську основу діалектів у віршах П. Мідянки. Його вірші чудово лягають на словацьку мову.

Властивість поетики П. Мідянки – обмежуватись натяками, півтонами. Завдяки цьому його вірші зберігають поліфонію голосів і змісту, уникаючи однозначності. В них завжди є ностальгія за історично значущим часом, за культуротворчими подіями, за сильними і героїчними постатями минулого. Якщо і є в них іронія, то вона сумна, обернена і на самого ліричного героя. Передати точний зміст таких віршів важко, це не завжди вдається і В. Юричковій. Наприклад, у поезії «Вже не прийдуть ні з Углі, ні з Підплеші» визначення «праведник» («котрий-бо праведник в генделику кінує»), замінене на описовий вираз «čestný pri podliakoch», він не передає глибинний християнський зміст слова (с. 228 – 229). Праведність – незламність, непохитність духовного стрижня – була в тих, що «приходили на празник вздовж сторіч», бажання їх наслідувати є у ліричного героя («за стільки літ самотній я волію // повз авта ті, де всілись багачі, // пройти якось і твердо, й непохитно, // затамувавши подих, власний стид»). Але змінився світ, здрібніли люди, сила духу стала замінятись силою кулака («котрийбо праведник в генделику кінує, // де мерша й паленка, п'ястук як булава»).

Перекладач не порушує строфічну побудову сонета, до якого звертається П. Мідянка («Солодкий звук лужанської неділі»). Зберігається його ностальгійність і стримана ліричність.

Є неточності, які можна віднести до коректорського недогляду. Так, у вірші П. Мідянки «Солодкий звук лужанської неділі» рядок «в корчах здригався на порогах звур» перекладено наступним чином: «V kŕčoch sa pred dverami zražál syr» (с. 226 - 227).

Вірші Д. Павличка, представлені в збірці, вирізняє чіткий ритм, переважно ямбічний та хореїчний, та точна рима. Перекладачка прагне витримати ці художні особливості, і це їй вдається. Словацький варіант вірша «Біжить під зливою лошиця» передає швидкий біг коня, вірш «Пахне хлібом трава» витримує особливості дактилічної мелодики різноскладових рядків у строфі.

Загалом книга «Дванадцять» зі смаком оформлена художніми роботами закарпатських митців Н. Пономаренко, Г. Булеци, О. Кондратюк, що особливо приємно. Стримане оформлення не відволікає від віршів, сіро-коричневі кольори, витримані у всій книзі, надають їй стильності і цілісності.

Не можна не відзначити вдалу гру шрифтами латиниці та кирилиці у оформленні назви книги та на презентаційній сторінці кожного поета.

Отже, українська поезія подивилась у словацьке дзеркало. Хочеться наостанок поміркувати над тим, що ж побачать словацькі читачі у тому дзеркалі. У представленій збірці усі поети так чи інакше відтворили свою карпатську ментальність. Їхні герої постали м'якими романтиками і філосо-

фами, безмежно закоханими у гори, ліси, ранкові і вечірні тумани (наприклад, як у хвилюючому «Зрубаному ялиняткові» С. Майданської). В їхній поезії нема й натяку на фольклорну барвистість або на коломийковий римований кітч. Вони жалкують за втраченим карпатським міфом, за сильними і рішучими героїчними характерами і вчинками, тому їм такі близькі ностальгія та елегійність.

Ми лишилися там, де осінній туман,
Нас ніколи нема. Нас давно вже не буде.
І Говерла-гора, і гора Піп-Іван
обернулися в будень,
у будень, у будень…
Zostali sme tam, kde narieka Pán.
Kde Huculia mlči.

Очевидно, ці рядки із вірша І. Андрусяка зрозумілі та близькі словацькому культурному самовідчуттю, адже на презентації словацько-української збірки в Ужгороді В. Юричкова найчастіше згадувала саме цього поета. Словацьке дзеркало відобразить художнє використання українськими сучасниками карпатського міфу не героїчного, а обрядового, духовно наснаженого як язичницькими, так і християнськими мотивами. Не дивлячись на те, що поетам притаманна барокова еклектика, поетика їхня більше тяжіє до раннього середньовіччя, що говорить про серйозне бажання долучитись до глибин європейського контексту. Жанрове розмаїття та художня вигадливість, прагнення до гри стилями, іронія та самоіронія свідчать саме про таке поєднання.

Як не дивно, але словацьке дзеркало не відобразить закоханих романтиків і еротично занепокоєних дон-жуанів: середнє покоління все ж відрізняється від відвертої і провокативної молоді. Для усіх поетів із збірки «Дванадцять» визначальними архетипами залишаються рідна домівка, мати, мала карпатська батьківщина, гори, ліс.

В. Юричкова зробила все, щоб словацьке дзеркало відобразило справжню українську поезію. Завершити хочеться переконанням: якщо є словачка, яка так добре знає і розуміє українську мову, відчуває українську поетичну душу, то це означає, що Карпати нас об'єднують, а не розмежовують. Це вселяє оптимізм у подальшу українсько-словацьку літературну співпрацю, що так плідно розвивається протягом багатьох років у літературному перекладацькому проекті «Між Карпатами і Татрами», успішним координатором якого є Т. Ліхтей – науковець, викладач, письменниця.

Наталія Бедзір,
доктор філологічних наук,
професор кафедри російської літератури УжНУ